

ВЪВЕДЕНИЕ

Огнян Минчев

Три основни исторически тенденции обуславят спецификата на корупцията.

Основна задача на възродената след Освобождението през 1878 год. българска държава е да модернизира българското общество по модела на европейското стопанско, социално и политическо развитие през Новото време. Тази задача е особено трудна поради историческата изостаналост на България в условията на Османското владичество. Структурите на пазарното стопанство са слабо развити, а крупно предприемачество - особено в областта на индустрията - почти липсва. Общественото мнение като механизъм на гражданска самоорганизация има известна традиция на общинско ниво, но националната гражданска общност е новообразуваща се, слаба и политически конфронтирана. В тези специфични условия възродената българска държава се превръща не просто в основен, но в почти единствен инструмент на модерната промяна, Първите български правителства твърде често са принудени да действат не само без подкрепата на мнозинствените социални слоеве, но дори и пряко против интересите на българските дребни предприемачи, селските стопани и занаятчиите, за да осигурят финансовите и организационните ресурси за индустриализацията на България. Така държавата концентрира огромни ресурси и пълномощия, без да има срещу себе си силна балансираща роля на обществото или на свободния пазар. Прекия резултат от тази свръхконцентрация на обществен ресурс в ръцете на държавата е системата на пряк и силен политически контрол върху административната йерархия на монархическия институт и на управляващата през конкретния период политическа партия. Администрацията само номинално притежава автономност от политическата конюнктура, само номинално се ръководи от безпристрастни принципи и норми на поведение. В действителност дворцовите и партийните йерархии твърде лесно превръщат своята политическа клиентела в ръководен административен елит, сменян из основи при всяка промяна на политическото махало. Чрез прекия клиентелистки контрол върху администрацията, българската политическа класа след Освобождението практически контролира огромна част от общественото богатство и го преразпределя не според критериите на пазара, а по логиката на политическата целесъобразност. Тази клиентелистка система на зависимост на националната администрация и националния пазарот партийно-политическата целесъобразност създава сериозни предпоставки на конкретните отговорности на административната йерархия и за подмяната на ясните принципи и норми на административното действие, основано на закона, със сенчестите пространства на партийно-политическия произвол. В подобна система на клиентелистка зависимост пространствата за корупционно действие се разширяват.

В условията на тоталитарната комунистическа система съществуват две паралелни социални йерархии. Първата от тях е официалната, показната йерархия на издигане на отделния индивид до позиция в комунистическата партия и държавата според неговите лични способности и заслуги. В България тази официална йерархия бе утвърждавана като израз на “голямата правда” на комунистическата система. Паралелно с нея обаче съществуваше и формално осъжданата действителност на “малката правда” – йерархията на разпределение и контрола върху дефицита в тоталитарното общество. Продавачката в “Плод и зеленчук” контролираше под щанда дефицита на домати и обменяше този дефицит срещу дефицитни обувки, перилни препарати или колбаси в отсрещния магазин.

По-високопоставения партиен чиновник, назначен да разпределя жилищата, контролира дефицита на жилищна площ и заменя този дефицит за дефицитни автомобили, паспорти за задгранично пътуване, качествени медицински услуги. По същество тази йерархия на “малката правда”, на контрола върху всевъзможните дефицити в комунистическата система е същинската, съдържателната йерархия на социалната разслоение на обществото. Тази йерархия на дефицита е дълбоко присъща на тоталитарния комунизъм, но комунистическите режими на признават нито нейната всеобщност, нито нейната необходимост за функциониране на обществото. Със спорадични недомлъвки и частични откровения йерархията на дефицита се квалифицира като “някои отклонения” от принципите на социалната справедливост и от официалната – номиналната обществена йерархия “по заслуги”. Така йерархията на дефицита създава една втора, нелегитимна, но всеобща действителност, която има системно и дълбоко развращаващ ефект върху ценностите, принципите и морала на отделния човек и на обществото като цяло. Незаконното действие масово се приема за нормално, а законосъобразното поведение се иронизира като наивно и дори глупаво. Този развращаващ ефект конституира всеобщата търпимост към корумпираното действие като към естествено, дори необходимо действие за оцеляване и издигане в обществото. И ако в условията на тотален контрол при комунизма репресията съдържа апетитите за корумпирано действие извън негласно допустимите норми на всяко обществено стъпало, то след краха на комунистическия режим бариерите пред възпитаните в морален релативизъм поданици на тоталитарната държава паднаха окончателно.

Неуспехът на реформите в България между 1990-1996 год. има много лица, но един от най-важните му аспекти е, че тоталитарната държава не бе толкова дезинтегрирана, колкото приватизирана от своите официално детронирани номенклатурни стопани. На базата на нелегитимно поделените държавни ресурси възникнаха нови стопански групировки, които не можеха да вместиат в рамките на закона нито произхода на парите си, нито голямата част от дейностите си /силово застраховане, пране на пари, натиск върху държавни институции/. Тези групировки не бяха – и не са способни да действат в нормални пазарни условия. Техният “бизнес” беше – и остава преразпределението на свиващия се обществен ресурс чрез брутален натиск върху институциите на отслабената от неефективния преход държава. Обеднялото заедно с голямото мнозинство граждани българско чиновничество бе лесно подчинено на системното корумпирано въздействие на групировките. Голяма част от българските политици – депутати, висши администратори, министри – също бе купена и подчинена. След 1992 год. нищо не можеше да спре възникването и утвърждаването на българската мафия. Редица допълнителни обстоятелства – ембаргото върху остатъчна Югославия, слабостта и разединеността на демократичната опозиция, слабостта на реформистката алтернатива в бившата комунистическа партия – засилиха и укрепиха контрола на мафията върху българския национален живот. в продължение на почти целия период от 1989 до края на 1996 год. корумпираната система на мафиотска зависимост на държавата от “новите богати” извличаше огромни дялове от българското национално богатство, създаваше социална структура от морално релативирани, доминирани от цинизъм обществени отношения. Катастрофата на тази система на мафиотски контрол и последвалата я през януари 1997 год. вълна на социално недоволство изиграха значимата роля на частичен катарзис за обезвереното българско общество. Въпреки това България все още е далеч от преодоляване на всички основни последствия от масовата корупция в условията на мафиотски посткомунистически контрол.

И трите историческа процеса, оказващи въздействие върху многообразните форми на корупционно действие в съвременна България, имат обща социална и културна основа – закъснелият или съзнателна предотвратяван процес на демократична и пазарна модернизация на българското общество. Липсата на ясна нормативна диференциация и баланс между политическата власт, административно управление и пазарен процес се корени в слабостта на гражданската култура, в неспособността на гражданското общество ефективно да контролира и ограничава пълномощията на политическия, бюрократичния и пазарния интерес в балансирана система от публични и ефективно действащи ценности, принципи, норми и закони. В условията на комунистически режим гражданската слабост ескалира в забрана на самото гражданско действие- колкото и ограничен да бе неговият потенциал.

От тази гледна точка ефективността на всяко антикорупционно действие в съвременна България е пряко зависима от две основни предпоставки:

- достоверна и подробна аналитична оценка на всички основни форми на корупционно взаимодействие в публичната сфера и при взаимодействието на публичните институции с частния – стопански или граждански – интерес;
- създаване и укрепване на разгърната и отворена гражданска коалиция от независими организации, държавни институции, медии, бизнесасоциации, експерти и лидери на общественото мнение с цел постепенна, но категорична трансформация на публичните обществени отношения и на отношенията между частните интереси и публичните институции в страната. Тази трансформация се основава на споделени граждански ценности, формиращи ясни нормативни правила и принципи на отговорно обществено поведение. Идеалната “крайна” цел на подобна трансформация се изразява в постигането на максимална прозрачност на публичните отношения и интегритет /почтеност/ на публичното поведение – лично и институционална – около утвърдените демократични ценности и норми на българската национална общност.